

उपजाती आहे. आपण दिलेल्या लसीत आपल्या भागात आढळणाऱ्या ३ ते ४ उपजाती समाविष्ट केलेल्या असतात. या शिवाय इतर उपजातीच्या विषाणूचा प्रादुर्भाव जनावरांना झाल्यास लाळ्या खुरकूत रोग होतो.

७) लसीकरण दिल्यावरही रोग होण्याची कारणे कोणती ?

- लसीची मात्रा योग्य प्रमाणात दिली न जाणे.
- लसीची साठवणूक योग्य पद्धतीने (थंड जागेत) केलेली नसणे.
- लसीकरणात अनियमितता असणे.
- लसीची मुदत संपल्यानंतर किंवा उरलेली लस वापरणे.
- जनावरात अंतर व बाह्य परोपजीवींचा प्रादुर्भाव असणे.
- लस देतेवेळी जनावर अशक्त किंवा आजारी असणे.

८) जनावरात साधीचे रोग होवू नये म्हणून केव्हा व किती वेळेस द्यावी ?

अ) गाई म्हैशीतील लसीकरणाचा तक्ता.

- १) घटसर्प : एप्रिल-मे महिन्यात वर्षातून एक वेळेस द्यावी (संकरित गाई व म्हैशीत वर्षातून दोन वेळेस द्यावी)
- २) फन्या : एप्रिल-मे महिन्यात वर्षातून एक वेळेस द्यावी.
- ३) फाशी : मे महिन्यात वर्षातून एक वेळेस (रोगाचा प्रादुर्भाव असलेल्या भागातच)
- ४) लाळ्या व खुरकूत : वर्षातून दोन वेळेस मार्च व सप्टेंबर महिन्यात (परंतु वर्षभर रोग प्रतिकारक शक्ती टिकविणारी लस दिल्यास वर्षातून

ब) शेळ्या - मेंढ्यातील लसीकरणाचा तक्ता

- १) काळपुळी : वर्षातून एकदा फेब्रुवारीत द्यावी (रोगग्रस्त भागात)
- २) घटसर्प : वर्षातून एकदा मार्च महिन्यात द्यावी
- ३) आंत्रविषार : वर्षातून एकदा एप्रिलमध्ये द्यावी (पुढील दोन मात्रा १५ दिवसांच्या अंतराने)
- ४) लाळ्या व खुरकूत : वर्षातून दोनदा सप्टेंबर व मार्चमध्ये द्यावी.
- ५) देवी : वर्षातून एकदा डिसेंबर मध्ये द्यावी. (गाभण मेंढ्यांना ही लस देऊ नये.)
- ६) फन्या : वर्षातून एकदा मे महिन्यात द्यावी.

उपचारापेक्षा प्रतीबंध बरा

‘जनावरांना लसीकरण नियमित करा.’

संपादक व प्रकाशक

डॉ. ला.रा. तांबडे

कार्यक्रम समन्वयक

लेखक

डॉ. प्रकाश. वि. कदम
विषय विशेषज्ञ (पशुवैद्यक शात्र)

डॉ. ला.रा. तांबडे
कार्यक्रम समन्वयक

तांत्रिक सहाय्य

महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर

प्रकाशन वर्ष : २०११ घडी पुस्तिका क्र. : ०४ (एकूण घ.पु.क्र. २६)

जनावरांसाठी लसीकरण

कार्यक्रम समन्वयक

शबरी कृषी प्रतिष्ठान संचलित,

कृषी विज्ञान केंद्र, सोलापूर

सोलापूर - बार्शी रोड, मु.खेड, पो. केगाव
ता. उत्तर सोलापूर, जि. सोलापूर (महाराष्ट्र)
फोन : ०२१७ - २३५०३५९

Visit us at : www.kvk.solapur.org

सौजन्य : कृषी तंत्रज्ञान व्यवस्थापन यंत्रणा (आत्मा), सोलापूर.

जनावरांसाठी लसीकरण

लसीकरण कशासाठी ?

गाई, म्हशी व शेळ्या, मेंढ्या हे पाळीव प्राणी घटसर्प, फऱ्या, फाशी व आंत्रविषार या साथीच्या रोगांमुळे तडका फडकी मरतात. या रोगांची लागण झाल्यानंतर उपचार करण्यास वेळ मिळत नाही.

लाळ्या खुरकूत रोगामुळे जनावरे सहसा मृत्यू मुखी पडत नाहीत, परंतू या रोगामुळे विशेषतः संकरित गाई व म्हशी अनुत्पादक होतात किंवा त्यांची उत्पादन क्षमता घटते. परिणामी पशुपालकास फार मोठा आर्थिक फटका बसतो.

लसीकरणापूर्वी हे करा !

- १) कोणत्याही जनावरास लसीकरण करण्याच्या १ आठवडा अगोदर अंतरपरजिवीच्या नायनाटासाठी जंतनाशक औषध देवून घ्यावीत.
- २) जनावरांचे शरिरावरील बाह्य परोपजीवींचा (उदा. गोचिड, गोमाशा, उवा, लिखा, पिसवा) जनावरांसाठी वापरल्या जाणाऱ्या किटक नाशक औषधांची फवारणी करून नायनाट करा.

लसीकरण करताना ही काळजी घ्यावी

- १) जनावरांना दिली जाणारी लस ही चांगल्या नामांकित कंपनीची असावी.
- २) लस खरेदी करताना त्यावरील औषध काल बाह्य होण्याची तारीख पाहून घ्यावी व त्या लसीचा बॅच नंबर नोंदवून ठेवावा.
- ३) काही लसी (उदा. खुरी, श्वानदंश, धनुर्वात) औषधी दुकानातून आणत असताना 'धर्मसमध्ये' किंवा कॅरीबॅगमध्ये बर्फावर ठेवून आणाव्यात व जनावरास देईपर्यंत बर्फातच ठेवाव्यात. फ्रिज असेल तर लस (वरचा म्हणजे बर्फाचा कप्पा सोडून) ठेवावी.

- ४) लसीकरण हे निरोगी जनावरांनाच करावे.
- ५) लसीकरण शक्यतो दिवसातील थंड वेळेत म्हणजे सकाळी किंवा सायंकाळी करावे.
- ६) लसीकरणाची सुई प्रत्येक वेळी पाण्यात उकळून निर्जंतूक करून घ्यावी किंवा नविन सुई वापरावी.
- ७) फोडलेल्या बाटलीतील लस तशीच साठवून पुन्हा वापरू नये.
- ८) लस योग्य जागेत व योग्य मार्गाद्वारे द्यावी.
- ९) शक्यतो एकाच दिवशी एका गावातील सर्व जनावरांचे लसीकरण करून घ्यावे.

लसीकरणानंतर ही दक्षता घ्या !

- १) बैलांना लसीकरणानंतर एक आठवडा हलके काम द्यावे जेणे करून शरीरावर ताण पडणार नाही.
- २) उत्तम रोगप्रतिकारक शक्ति निर्माण होण्यासाठी सकस, चांगला आहार द्यावा.
- ३) लसीकरणानंतर जनावरांचे अतिउष्ण व अति थंड वातावरणापासून संरक्षण करावे. तसेच त्यांची लांबवर वाहतुक टाळावी.
- ४) लसीकरणानंतर ताप अथवा प्रतिक्रिया काही अपाय घडू शकतात, मात्र ते तात्काळीक व सौम्य स्वरूपाचेच असतात.

लसीकरण विषयीच्या शंका व त्यांचे निरसन

१) लसीकरण केल्यास गाठी येतात का ?

'घटसर्प' व 'फऱ्या' रोगाची लस दिल्यानंतर काही जनावरांच्या मानेवर गाठी येतात, परंतु गाठ येते म्हणून लसीकरण टाळणे अत्यंत चुकीचे आहे. गाठीमुळे जनावरांच्या जीवाला धोका पोचत नाही. लोक बाजारात जनावरांची खरेदी-विक्री करताना गाठीस दोष/बद्दा मानत नाहीत. लस दिल्यानंतर हलके चोळल्यास व नंतर गाठीस कोमट पाण्याने शेकल्यास गाठ जिरून जाते.

२) लसीकरणामुळे जनावरे गाभडतात का ?

नाही, मात्र काही अशक्त जनावरात क्वचित म्हणजे १० हजारात एखाद्या जनावरात होऊ शकते. तोही लस दिल्यानेच होतो असे नाही; त्या उलट विशेषतः आंत्रविषार व धनुर्वाताची लस गाभण शेळ्या मेंढ्यांना दिल्याने

विषयाच्या सुमारास त्यांना व नविन करडांना हे आजार होत नाहीत. (मात्र अपवादानेही गाभण मेंढ्यांना देवी रोगाची लस देऊ नये.)

३) लसीकरणानंतर दूध कमी होते का ?

लसीकरणामुळे शरिरावर येणारा ताण व काही वेळेस येणारा हलकासा ताप यामुळे दूध कमी होवू शकते, परंतु ते तात्काळीक असते.

४) रोगांची साथ आल्यानंतर लसीकरण केले तर फायदा होतो का ?

लसीकरणानंतर रोग प्रतिकारक शक्ती येण्यास दोन ते तीन आठवडे लागतात. त्यामुळे रोगाची साथ आल्यानंतर केलेल्या लसीकरणाचा फारसा उपयोग होत नाही.

५) लसीकरण कुठल्या वयाच्या जनावरात करावे ?

घटसर्प व फऱ्या रोगांचे लसीकरण सहा महिन्याच्या वासरात व त्यापेक्षा मोठ्या वयाच्या जनावरात करावे. लाळ्या खुरकूत रोगाची लस जर वासराच्या आईला दिली नसेल तर सहा ते आठ आठवडे वयाच्या वासरात व त्यापुढील जनावरांना लस द्यावी. आंत्रविषाराची लस पिलाच्या आईला दिली नसेल तर ती पिलांना पहिल्या आठवड्यात द्यावी व दिली असेल तर चार ते सहा आठवडे वय झाल्यानंतर द्यावी.

६) लसीकरण करूनही रोग होवू शकतो का ?

नियमित लसीकरण केल्या नंतर घटसर्प, फऱ्या ई. रोग सहसा होत नाहीत. परंतू लाळ्या खुरकूत हा रोग लसीकरणानंतरही एखाद्या वेळी होऊ शकतो. कारण या रोगाच्या विषाणूच्या मुख्य ७ शिवाय ६० पेक्षा अधिक